

## TÜRKOLOJİDE KULLANILAN İŞARETLER

Mehmet HAZAR\*

### ÖZET

Türkoloji çalışmalarında birçok işaret kullanılmaktadır. Bu işaretlerden bazıları genel kabul görmüştür. Türkoloji yazılarında sıkça kullanılan işaretlerin yanında aynı fonksiyonda kullanılan değişik işaretlere rastlanılmaktadır. Kimi zaman bir fonksiyon için birden fazla işaret de kullanılmaktadır. Bu durum karışıklıklara neden oluyor.

Bu çalışmada işaretin şekli, adı ve kullanıldığı yerlere göre tanımları gösterildi. *Matematik işaretleri, Roma rakamları, sayılar, noktalama işaretleri, diyakritik imler, yön işaretleri ve semboller* alt başlıkları altında bir sınıflama yapıldı.

Türkoloji ile ilgili terim sözlüklerine bir sütun daha eklenerek bu işaretlerin eklenmesinin yararlı olacağı görüşü vurgulanmaktadır. Böylece bu konuda birliktelik oluşabilir. Türkoloji -özellikle gramer çalışmaları- matematik gibi formüllerle anlatım yolunu tercih etmeye başlamıştır. Dilbilimleri yanında edebiyat bilimlerinin de işaretleri Türk Dil Kurumu gibi bir merkez tarafından standartlaştırılmalıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Diyakritik, formül, işaret, kısaltma, sayı, sembol, terim, Türkoloji.

---

\* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mhazar@nevsehir.edu.tr.

---

**SYMBOLS THAT ARE USED IN TURCOLOGY**  
**MEHMET HAZAR****ABSTRACT**

A lot of symbols have been used in the studies of Turcology and some of these symbols have been commonly accepted. It is also possible to see some different symbols which substitute these frequently used symbols in Turcology studies. Sometimes more than one symbol is used for one function and this causes some chaos.

The shape, name and definitions of the symbol considering the locations it is used was shown in this study. A classification was done under the subtitles, such as Mathematical Symbols, Roman Numerals, Numbers, Punctuation Marks, Diacritic Symbols, Directional Signs and Symbols.

It is emphasized to add a column that is showing these symbols in glossaries concerning Turcology. Thus, a unity will be formed on this matter. Turcology, especially grammar studies, started to choose the way of explaining by using formulas such as mathematics. The symbols of literature sciences should be standardized as well as linguistics by an association like Turkish Language Association.

**Key Words:** Diacritic, formula, sign, contraction, number, symbol, term, Turcology.

**0. Giriş:**

Osman Nedim Tuna bir gün fakültede derse başlarken üniversitede kimya bölümündeki yüksek tahsili sırasında (1941) bir konferansını dinlediği Reşit Rahmeti Arat'ın tesirinde kalarak Türkoloji bölümüne geçtiğini küçük bir hatıra olarak naklettikten sonra fen bilimlerinde olduğu gibi kendisinin de bazı işaretler (simgeler<sup>1</sup>, imler<sup>2</sup>) kullanarak formüller yazacağını ve bu işaretlerin kullanıldığı yerleri iyi öğrenmemizi tembihlemişti. Öğrencileri olarak artı (+), eksi (-) gibi işaretlerle notlar almaya alışmıştık. 1985'li

---

***Turkish Studies***

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
*Volume 4/3 Spring 2009*

yıllardan beri bu işaretlere aşinalığımız devam etmektedir. Ancak hâlen yazılan birçok Türk dili gramer kitaplarında ve Türkolojiyle ilgili makalede bu işaretlerin -bazı sebeplerden dolayı<sup>3</sup> kullanılmadığına tanıklık ediyoruz. Birçok akademik dergi özel olarak kullanılan işaretlerin kısaltmalar<sup>4</sup> kısmında yazılmasını isteyerek bu sürece olumlu katkıda bulunmaktadır. Ancak yayın ilkeleri konusunda bir standart yoktur. Her dergi kendine göre ilkelerini tespit etmektedir. Bu da araştırmacıların alışkanlıklarını değiştirmeye zorlamaktadır. Türkoloji dergileri belirleyecekleri ortak yayın ilkelerini uygulayarak kolaylık sağlayabilir.

“Dil bilgisi kurallarının formüllere indirildiği ölçüde daha kavranılır olduğu bir gerçektir.” (Gemalmaz 1998: 3).<sup>5</sup> Bu çalışmadaki amacımız tespit edebildiğimiz işaretleri bir araya toplayıp Türkiye Türkolojisinde bir işaret birliğine gidilmesine vesile olmaktır. Tabî ki tespit edemediğimiz işaretler de olmuştur.<sup>6</sup> Bu çalışma sadece bir başlangıçtır.

Özellikle *bilimsel araştırma yöntemleri* derslerinde Türkoloji talebelerine aşağıda sınıflandırdığımız işaretlerin öğretilmesi faydalı olacaktır. İşaretler, adları, tanımları ve dip notlardaki açıklamaları ile Türkolojide kullanılan birçok işaret irdelenmiştir. İşaretlerin daha çok klavyede yazılabilir olanları ve yaygınlaşmış fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Birkaç işareti de yazıldığı fonta erişemediğimiz için buraya alamadık.

Aşağıda *işaretler, harfler, rakamlar ve semboller* ana başlıkları altında örnekler sınıflandırıldı.

Dil çalışmalarında değişik bilim dallarındaki işaretler kullanılarak bilimsel bir anlatım yoluna gidildiği görülmektedir. Bir dil incelemesinde kullanılan işaretler ve “çevriyazı işaretleri<sup>7</sup> her ne kadar Türkolojide gelenekselleşmiş<sup>8</sup> olsa da bu işe yeni başlayan araştırmacılar, öğrenciler ve ilgililer için koyulması elzem olan bir durumdur.” (Üst 2008:776). Gramer terimleri sözlüğü yazan araştırmacıların bir sütun da bu terimlerin karşılığı olan işaretlere ayırması daha faydalı olur.

İşte bu amaçla aşağıda *matematik işaretleri, Roma rakamları, sayılar, noktalama işaretleri, diyakritik imler, yön işaretleri ve semboller* alt başlıkları altında bir sınıflama yapıldı.

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

**1. İşaretler:****1.1. Matematik İşaretleri:****1.1.1. İşlem İşaretleri.**

İşaret:	Adı:	Tanımı:
-	Eksi.	<p>a. Kendinden önceki sözcüğün fiil<sup>9</sup> olduğunu gösterir.</p> <p>b. Arapça ve Farsça sözcüklerde kullanılır.<sup>10</sup></p> <p>c. Sözlükte ek alma durumunu gösterir.<sup>11</sup></p> <p>ç. Ünlünün üzerine konursa (:, ^) gibi uzunluğu gösterir.</p> <p>d. Özellikten önce veya tablolarda yok anlamında.</p> <p>e. Şiir ölçüsünde uzun (kapalı) heceyi gösterir.</p> <p>f. İmlada satır sonu hece bölmede ve ara sözde kullanılır.</p> <p>g. Harfin altında orta damak, <u>k</u>öz ve ara ses <u>b</u> b-v arası.</p> <p>ğ. Pelteklik: TDK “peltek z” <u>z</u>, IPA “tonlu, dil ucu, dişler arası, sızıcı d.”</p> <p>h. <u>ı</u>: Kapalı, orta düz ı-i (i) arası ses.</p> <p>ı. IPA’nın J, g, D, u harflerinin üzerinde kullanılır.</p> <p>i. g ünsüzünde içinde çizgi, boğaz g’si (Ercilasun 1999: 47).</p> <p>k. Süreksiz ünsüzler altında yarı sızıcılık işareti.<sup>12</sup></p>
+	Artı.	<p>a. Kendinden önceki sözcüğün isim<sup>13</sup> olduğunu gösterir.</p> <p>b. Özellikten önce veya tablolarda var anlamında.</p> <p>c. Sözcük birleşmesini gösterir.</p>

**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

$\pm$	Artı-eksi.	ç. e-ö arası ünlü. a. Olabilen özellik, kısıtlı. <sup>14</sup> Bk. Küçük harfler, $\alpha$ . b. Kökteş sözcükleri (hem fiil hem isim kökünü) gösterir.
$\dots-\dots+\dots$	Art zaman.	$x+y$ ögelerine art zamanlı olarak ayrılmış bütünlük. <sup>15</sup>
$x$	Çarpı.	Zıt anlamlı sözcükler arasına konur. Bk. (:, $\neq$ ).
	Metathese.	Göçüşme; (anastrofy "tersine çevirme") $\check{c}\check{o}k-x\ g\check{o}\check{c}$ -. <sup>16</sup>
$=$	Eşit.	Birimlerin ve anlamın denk olduğunu gösterir. <sup>17</sup>
$\neq$	Karşıt.	a. $x, y$ 'ye karşıttır Bk. (:, $x$ ).
	Syncope.	b. İç ses düşmesi. $\check{g}\neq 1: o\check{g}ul > o\check{g}lu$ (Müller 2003: 172).
$\equiv$	Tildeli eşit.	$x, y$ ile yaklaşık eşdeğerdir. <sup>18</sup>
$\equiv$	Tam eşit.	$x, y$ ile tam eşdeğerdir. <sup>19</sup>
$\sim$	Tilde.	a. Nöbetleşme (alternasyon), her ikisi de geçerlidir. b. Eski Türkçede $\tilde{n}$ (ny) sesi için kullanılır. c. Klasik Türk edebiyatında damak n'si ( $\eta$ ) için kullanılır. <sup>20</sup> ç. Ünlüler üzerinde genizlik işareti (Ercilasun 1999: 46 ). ç. Kelime öbeği içinde bulunan kelime öbeği. <sup>21</sup>
$\approx$	Çift dilde.	$x, y$ olarak kabul edilebilir. Yakın anlamlılık. <sup>22</sup>
$\cap$	Kesişim.	Ortak elemanlar. <sup>23</sup>
$\cup$	Birleşim.	$A(d, c) \cup B(e, i) = (d, c, e, i)$ .
$\#$	Numara işareti.	a. Sözcük sonu ya da başı. <sup>24</sup> b. Kelime tabanı incelemesi. <sup>25</sup>

### 1.1.2. Matematik Sembolleri.

$\Delta$	Delta.	Öbek belirtisi. <sup>26</sup>
$\Sigma$	Sigma.	$i = 1$ 'den $n$ 'ye kadar $x$ 'lerin topl. <sup>27</sup> (Gemalmaz 1998: 10).
$\Pi$	Pi.	$i = 1$ 'den $n$ 'ye kadar $x$ 'lerin çarp. (Gemalmaz 1998: 10).
$\Delta$	Altı çizgili delta.	$x, y$ 'ye karşılıktır; $x, y$ ile temsil edilir. <sup>28</sup>

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

∫	İntegral.	“Ş” sesi, IPA. <sup>29</sup>
((x y) z)	Bloklama.	x ve y birleşimiyle z'nin 2. sıradan anlam bloğu olması. <sup>30</sup>

### 1.2. Noktalama İşaretleri:

.	Nokta.	a. Hece arası (syllable break). <sup>31</sup> b. Şiir ölçüsünde kısa hece. c. Fonetik im. <sup>32</sup> ç. Kaynak metnin sayfası [] işareti içinde, satırı ise noktadan sonra yazılır; [11.07] gibi. d. TDK “ ’ ” şii’ir, IPA [ʃi.ir] şiiir (Pekacar 2008).
...	Üç nokta.	Metin çevirisinde belirsiz sayıda eksik işareti gösterir.
—.....—	İçi noktalı u. çizgi.	Metinde artık anlatım.
(.....)	İçi noktalı ayraç.	Metinde ikincil adlandırma.
:	Üst üste iki nokta.	a. IPA’da içe dönük üçken gibi iki nokta (□) uzun ünlüyü gösterir; ː “uzun a, ā”. b. Zıtlık ifade eder. <sup>33</sup> Bk (x).
‘ ’	Tek tırnak.	a. Tırnak içinde kullanılır.
“ ”	Çift tırnak.	Bir alıntıdır.
<< >>	Açılı çift tırnak.	Kavram bildirir. <sup>34</sup> b. Transliterasyon; (örn. “ ل +ر ” ‘+l[e]r’ «çokluk eki»).
'	Kesme (apostrophe).	a. Çekim ekini ayırır. b. Arapça tamlamada kullanılır. <sup>35</sup> c. Vurgulu heceyi gösterir. <sup>36</sup>
.	Alttan kesme.	IPA ikincil vurgu.
?	Başta soru işareti.	a. Birimin kuşkulu olması. <sup>37</sup> b. İşaretin tersi ı-u arası ünlü. c. Nokta yerine altı çizgili soru işareti □; IPA’da tonsuz gırtlak, patlamalı (TDK ˘) ses.
[□]	K. ayraç içi glottal.	Patlamalı gırtlak ünsüz. <sup>38</sup>
/ □ /	E. Çizgi içi glottal.	Patlamalı gırtlak ünsüzü.
!	Ünlem.	IPA (post) alveolar.
[ ]	Köşeli dik ayraç.	a. Metinde tamiri. <sup>39</sup> b. Derleme sözlüğünde sözcüğün değişik şekli.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009

		c. Fonetik transkripsiyon. Biçim birimleri gösterir. <sup>40</sup> ç. Alt ses birimi gösterir. <sup>41</sup> d. İçinde yazılan imler fiziksel sesleri anlatır; ses birim değil, birer sestir. <sup>42</sup> e. Kaynak metnin sayfası bu [] işareti içinde gösterilir. Metinde atlanmış kısım. <sup>43</sup>
[...]	İçi noktalı ayraç. Düzeltilme işareti.	a. İmlada üstüne konulduğu ünlüden önceki ünsüzün ince telaffuzu; <i>kâr, tezgâh, Halûk</i> gibi. b. Nispet i' si, <i>askerî (okul)</i> . c. <i>Hal</i> ve <i>hâl</i> <sup>44</sup> gibi örneklerde anlamı ayırt eder. ç. Divan Edebiyatı metinlerinde uzun ünlüde kullanılır. <sup>45</sup>
<	Sola ok başlı tırnak.	İşaretin açık tarafı sözcüğün geldiği şekli gösterir.
>	Sola ok başlı tırnak.	a. "Olur" anlamında. b. Devrik metnin düz cümleyle yazımı. <sup>46</sup>
<<	Sola çift tırnak.	Birden fazla ses olayı. <sup>47</sup>
<>	Ok başlı tek tırnak.	Nadiren tamir ve eklemeler. <sup>48</sup>
/	Eğik çizgi.	a. Kök ünlüsünden sonraki ünsüzü gösterir. <sup>49</sup> b. Ve, veya anlamında ses, ek ve sözcük arasına konur. <sup>50</sup> c. Şiir ölçüsünde ayak ve tef' ileleri gösterir. ç. Temel ve yardımcı cümle ayracı.
//	Kısa çift eğik çizgi.	x, y'ye karşıdır, (versus). <sup>51</sup>
/.../	Çift eğik çizgi.	a. Fonolojik transkripsiyon. Ses birimlerini içine alır. <sup>52</sup> b. Biçim birimleri içine alır. <sup>53</sup>
//...//	İki taraflı eğik çizgi.	Ton grubunu, bilgi birimi. <sup>54</sup>
/... <u>      </u> .../	Bağlam dizimi.	"y" ve "z", "x" in dizimsel bağlamı. <sup>55</sup>
///	Üç eğik çizgi.	Metinde zedelenmiş 3 işaret.

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

...//...	Nokta içi eğik çizgi.	Eksilti olabilecek bölge.
	Dikme.	a. Kelime, morfem sınırı. <sup>56</sup> b. Ritim çizgisi. <sup>57</sup> c. Dental “diş ünsüzü”.
.....	Ayraç dikme.	“x”, “y” ve “z”, biri birleriyle sıra değiştiremezler. <sup>58</sup>
	Çift dikme.	a. Transkribe edilen metinle orijinal metni ayırır. <sup>59</sup> b. <i>Ḳāmūs-ı Türkî</i> ’de alt madde başlarını gösterir. c. IPA Alveolar lateral “ön avurt ünsüzü”.
—	Uzun çizgi.	Sözlükte sözün aidiyeti. <sup>60</sup>
—	Noktalı çizgi.	Satır başlarında başlıklar. <sup>61</sup>
*	Yıldız (asteriks).	a. Nazari sözcük. <sup>62</sup> b. Derleme sözlüğünde ilçeleri gösterir. c. Kabul edilemez söz. <sup>63</sup> d. Öbek söz (Delice 2003: 47)
*	Sağda tek yıldız.	a. Açıklayıcı nota bakma. b. Arapçadan alıma sözcük. c. Yer almayan birimler. <sup>64</sup>
**	Sağda çift yıldız.	Farsçadan alınma sözcük. <sup>65</sup>
•	Bullet.	a. Madde imi. b. Kelime tür incelemesi, rakamın sağına konur. <sup>66</sup>
()	Yay ayraç.	a. İhtiyari sesi gösterir. <sup>67</sup> b. Orijinal yazılmayan ünlü. <sup>68</sup> c. Grup, öbek çekim eki. <sup>69</sup>
}	Sağa süslü ayraç.	<i>Ḳāmūs-ı Türkî</i> ’de madde başı.
{	Sola süslü ayraç.	Fiil çekimleri tablosu. <sup>70</sup>
{ }	Çift süslü ayraç.	a. Bir çok sözcükten oluşan tek kavramı gösterir. <sup>71</sup> b. Biçim birimleri gösterir. <sup>72</sup> c. İncelenen cümle rakamı. <sup>73</sup>
§	Paragraf (section).	Paragraflara numara verilirse sayfa düzeni değişikliği sıralamayı değiştirmez.
... ∴	Noktalı yıldız.	Metinde: aslındaki noktalama işaretleri (Tekin 1976: IX).
<b>1.3. Diyakritik İmler:</b> <sup>74</sup>		
..	Üstte iki nokta.	Açık ünlüyü gösterir (ä).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009



◌	Ogonek.	a. Ünlü kuyruğu; a, e, i. <sup>75</sup> b. İşaretin tersi yarı yuvarlak, yuvarlağa yakın (IPA).
◌	Ayn.	a. Arapça bu (ع) ünsüz sağa dönük olan bir işaretle gösterilir. b. Gırtlak patlayıcısı, ‘ asker, ‘acı... (Ercilasun 1999: 47). c. ‘g: g-c arası ünsüz (Ercilasun 1999: 47).
◌	Hemze (ء).	İşareti sola dönük gösterilir. <sup>76</sup>
◌	Sola aksan işareti.	Düşen tonu gösterir. <sup>77</sup>
◌	Sağa aksan işareti.	a. Tiz vurgu. b. Kapalı e (é) ünlüsünü göstermede kullanılır. c. a-e arası (á) ünlüsü. ç. Kalın ünlülerde inceltme. d. Ünsüzler üzerinde telaffuz noktasının daha öne kaydı-ğın gösterir (Ercilasun 1999: 47 ).
◌	Çift aksan.	IPA Çok yüksek ton.
◌	Meteg.	Hecesel, tek vuruşlu (hafif titre).
◌	Apostrof, kesme.	Ön damaksıllaşma; sızıcı h “h”: <i>geldih</i> , (Pekacar 2008).
◌	Derece işareti.	a. Bağlama ünlüsü. <sup>78</sup> b. Yuvarlaklaşmış ünlü. c. Ünsüzler altında belirsizlik (Ercilasun 1999: 48).
◌	Alttan köşeli çentik.	Dil ucu (Pekacar 2008).
◌	Gama.	Arka damaksıllaşmış
◌	Üst küçük j.	Ön damaksıllaşmış, TDK “”.
◌	Altta iki nokta.	Eksik (elif, vav, ye’siz) yazılmış ünlüyü gösterir. <sup>79</sup>
◌	Üstten ulama. <sup>80</sup>	a. Konson çiftlerini, ligatürleri (nt) gösterir. b. Kaynaşma; ng> ŋ gibi.
◌	Alttan ulama.	a. İkiz ünlüleri (diphtong) gösterir; Yak. <sup>su oh</sup> < *yōk. b. Ünlülerin üzerinde kısalık (Ercilasun 1999: 46 ).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

⏟	Ulama.	c. Sızıcılık: hırıltılı h (ḥ).
˘	İbrani işareti.	Linking (absence of a break).
˙	Uzunluk.	a. Dil alçaltılmış, yarı daralma işareti (Hebrew qamats).
˘	Breve, kısalık.	b. İşaretin tersi dilin yükselmesini gösterir (IPA).
+	Altta küçük artı.	a. IPA, bk :, -, ^.
v	Küçük v.	b. Sadece altta olursa yarı uzunluk işaret.
		Çok kısa (Extra-short)
		Dil ağzın önünde (kalın ünlünün yarı incilmesi)
		a. c, ç, j, ş için g, c, z, s' nin üzerine konur. <sup>81</sup>
		b. Ünlülerin de üzerine konulur. <sup>82</sup>
		c. Tonlulaşmış/yarı tonlu (Pekacar 2008).
		ç. Vav-ı ma' düle; <i>hā'ce</i>
		"hoca, profesör" <Far.خو.ه.

#### 1.4. Yön İşaretleri:

##### 1.4.1. İstikamet:

→	Sağa ok.	a. Sözlükte madde başı. <sup>83</sup>
		b. Derleme Sözlüğü'nde benzeri madde gösterilmiştir.
		c. Metnin düzeltilmesi teklif edilen şeklini gösterir. <sup>84</sup>
		ç. Gelişmeyi gösterir. <sup>87</sup> d. x, y olarak çözümlenir (Gemalmaz 1998: 8).
↑	Yukarı ok.	x, y ile "z" arasına girer veya arasında türer. <sup>85</sup>
-><-	Çarpışan okçuk.	Göçüşmeyi, yer değiştirme. <sup>86</sup>
→←	Çarpışan ok.	Büzüşmeyi (contraction) gösterir; /tur-ur/ > /+dIr/.
↔	Çift yönlü tek ok.	Öge, x ve y bölgeleri de dahil x ile y arasında yer alır. <sup>88</sup>
<=	Sola çift ok.	Değişmesi gereken daha önceki okuma şekli. <sup>89</sup>
=>	Sağa çift ok.	Olur. Yönü yukardan aşağıya

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

		da olabilir. <sup>90</sup>
↓	Aşağı çift ok.	Küme ögesi. <sup>91</sup>
↔	Çift yönlü ok.	<i>x</i> ve <i>y</i> kurallı olarak biri diğerine dönüşebilir. <sup>92</sup>
⇒ = ⇐	Assimilation.	Benzeşme. <i>x</i> , <i>y</i> 'yi kendisine benzetir. <sup>93</sup>
⇒ ≠ ⇐	Dissimilation.	Aykırılışma, benzeşmezlik. <sup>94</sup>
⟨⟩	Çift yönlü ok.	<i>x</i> , <i>y</i> 'ye örneksenmiştir; /kiçik/ > /küçük/ ⟨⟩ /büyük/. <sup>95</sup>

### 1.4.2. Ton:

Bütün ton işaretlerini çıkarma imkânımız yok.<sup>96</sup> Bazılarını aşağıda göstermeye çalıştık. TDK yükselen ve alçalan ton işaretini göstermiş (Ercilasun 1999: 48).

┘	Yükselen ton.	IPA Aşırı uzunluk. <sup>97</sup>
┘	Üst ton.	IPA Çok yüksek ton.
┘	Orta ton.	IPA Mid.
┘	Alt ton.	IPA Ekstra low.
/	Yükselme.	IPA Rising.

## 2. Harfler:

Harfler de işaretler gibi birer sembol olarak kullanılmaktadır. Bazıları birer kısaltma sayılırlar. Gramerde büyük ve küçük harflerle yapılan anlatımlar Türkolojide de formül kullanma imkânını doğurur. Bu şekildeki anlatım daha kolay ve ekonomiktir. Gramer kategorilerinde kullanılan kısaltmaların çoğu Efrasiyap Gemalmaz'ın çalışmasından alındı (Gemalmaz 1998: 11).

### 2.1. Kısaltmalar:

“Halkbilimi / halk edebiyatı ürünlerinin yer aldığı kaynaklarda, sözlü kaynaklardan sözlü kültür ortamında yazıya aktarılan metinlerde çeşitli kısaltmalar<sup>98</sup> yapıldığı da görülür.” (Durbilmez 2008: 235)

### 2.2. Değerleri Çevre Şartlarını Gösteren Harfler:

#### 2.2.1. Ünlüler:

##### 2.2.1.1. Arkifonemler:

A	Büyük A.	a ve e ünlüleri.
I	Büyük I.	ı, i, u ve ü dar ünlüleri.
U	Büyük U.	u ve ü dar-yuvarlak ünlüleri.

## **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

**2.2.1.2. Fonemler:**

Fikir vermesi amacıyla birkaç transkripsiyon işareti aşağıya yazıldı.

ə	Ters e.	e-a arası ses; açık e.
ε	Epsilon.	Grek e'si, çok kapalı e (Demiray 2008: 223).
æ	Latin ae.	Yarı açık e (ä).

**2.2.1.3. Dilbilgisi Çalışmalarında Küçük Yazılan Ünlüler:**

+e-	Ek-fiil (ET er-).	İsimlerin yüklem olarak kullanılmasını sağlar. <sup>99</sup>
-//+e	Emir.	Buyurma, emir (-ø+ş). <sup>100</sup>
o	Olumlu.	<i>edimli</i> fiil: {/-o-/}; <i>edimsiz</i> fiil: {/-mA}. <sup>101</sup>

**2.2.1.4. Dilbilgisi Çalışmalarında Büyük Kullanılan****Ünlüler:**

E	Edat.	12 son, 13 onay, 14 /de, 15 soru, 21 ünlem, 22 CBE. <sup>102</sup>
I	İnformatif.	I(E): "E" olayının bilgi (informatif) değeri. I(MB): Anlam bloklarının sıra değiştirmesiyle ilgili enformasyon miktarı (Gemalmaz 1998: 10). Ö1 belirli <i>Ali geldi</i> , Ö2 <sup>103</sup> belirsiz (bir tür zarf) <i>kuş uç-</i> .
Ö	Özne.	belirsiz (bir tür zarf) <i>kuş uç-</i> .
Ø	Eğik çizgili o.	Düşen veya fonksiyonu olan sıfır veya boş birim. <sup>104</sup>
O	Büyük O.	Orta heceyi gösterir. <sup>105</sup>
U	Unvan.	Apposition. İsimlerin önüne getirilen hitaplar.
Ü	Ünlem.	Hitap, nida veya seslenme.

**2.2.2. Ünsüzler:****2.2.2.1. Küçük Ünsüzler:****2.2.2.1.1. Transkripsiyonda Küçük Ünsüzler:**

δ	Delta.	İntel dental d (d/> y/, z/, t/, r/: IPA đ; TDK ذّ, ڤ, ڤ, ڤ (ض).
γ	Gamma.	Sürekli g (ğ) ünsüzü; Orta Türkçe <i>yolğa&gt; yola</i> .

**Turkish Studies**

International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009

### 2.2.2.1.2 Dilbilgisi Çalışmalarında Türk Latin Alfabeti Küçük Ünsüzler:

b	Blok takımı.	Öb; <i>Ali, Ahmet, Fatma</i> , bahçede geziniyorlardı.
ʃ <sup>106</sup>	Blanck b.	Boşluk (blanck) / susma (silence).
b. +s	Sıfat eki.	İsimden sıfat yapan ek; iyi+ø, tuz+lu, kış+lık.
c	Copula.	İhtimal kuvvetlendirme eki (koşaç). <sup>107</sup>
[+e-]-p	Ek-fiilin sıfat-fiili.	Er-> i-> ø- ve ol- fiilinin üzerine gelen sıfat-fiil ekleri. <sup>108</sup>
+e- -g	Ek-fiilin zarf-fiili.	Er-> i-> ø- ve ol- fiilinin üzerine gelen zarf-fiil ekleri. <sup>109</sup>
+g	Genre.	Keyfiyet (İng. gender) eril, dişil, yansız, vb. <sup>110</sup>
-g	Gerindium.	Zarf-fiil; oku-(y)up an+la-ma- ø+dan gibi. <sup>111</sup>
+he	Hâl eki.	Ad durumları (case ending). <sup>112</sup>
+iye	Possasive.	İyelik; {/(D)m+Iz/} ev+im+iz
k	Kemiyet.	Teklik (+tkl) ve çokluk (+çkl); /ev+//+o/, /ev+//+ler/.
kp <sub>z</sub>	Kip [zaman].	F'in zamana ve kişiye bağlı olarak yapılış tarzı. <sup>113</sup>
-m	Mastar.	İsim-fiil (mastar/infinitif); gel-me, gel-mek, gel-me-(y)iş, Kuzey lehç. kel-üw, kel-üü.
p	Participle.	Sıfat-fiil; beğen-dik, geç-miş, kır-ıcl, oku-yan vb. <sup>114</sup>
s	Sıfat eki.	a. -s+: Fiilden sıfat yapan ek; bık-kın, yak-acak, yat-ay.
+ş	Şahıs eki.	Kişi -(personel ending), I iyelik, II zamir ve III emir- istek ekleri. <sup>115</sup>
z	Zarf eki.	a. +z: İsimden sıfat yapan ek; iyi+ø, iyi+ce, asl+en. b. -z: Fiilden zarf-fiil yapma; bak-a bak-a, çal-ıp çırp-a. c. -z: Fiilden kalıcı isim; diz-e, doğ-a, öt-e, sap-a.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009

**2.2.2.1.3. Grek Alfabeti Küçük Ünsüzleri:**

σ işareti. <sup>116</sup>	Sigma (küçük s).	Hece düğümü ve hece katı
α	Alfa (küçük a).	Olabilen özellik bk. ±.

**2.2.2.2. Büyük Ünsüzler:****2.2.2.2.1. Transkripsiyonda Kullanılan Büyük Ünsüzler:**

BÜYÜK HARFLER.		Yarı tonluluk işareti; Ç c-ç arası, F f-v arası, K k-g arası,
β	Beta.	P b-p arası, S s-z arası, Ş j-ş arası, T d-t arası ünsüzleri (Ercilasun 1999: 47).
Θ	Theta.	IPA Tonlu, çift dudak sızıcısı, TDK çift dudak w (ف). <sup>117</sup>
Ɑ	Ters çift v.	IPA Tonsuz dil ucu, dişler arası, sızıcı; TDK peltek ş.
ɟ	Kiril ç 'si "ch".	IPA Voiceless labial-velar fricative.
		IPA Voiced labial-palatal approximant.

**2.2.2.2.2. Arkifonem Ünsüzler:**

B gösterir.	Büyük B.	B (b) ve p dudak ünsüzlerini
C gösterir.	Büyük C.	Ç (ç) ve c dış-arası ünsüzlerini
D gösterir.	Büyük D.	D (d), t dış-kökü ünsüzlerini
G gösterir.	Büyük G.	G (g), ğ, k ünsüzlerini
L gösterir.	Büyük L.	L (l), d, n, t, z ünsüzlerini
M gösterir.	Büyük M.	M (m), b, p dudak ünsüzlerini

**2.2.2.2.3. Dilbilgisinde Büyük Yazılan Ünsüzler:**

...B	Blok.	... bloku veya takımı; ÜB çocuklar, [siz] buraya gelin.
C	Cümle.	Bir duygu, düşünce, oluş ve kılışı anlatan kelime grubu.
CDU	Cümle dışı unsur.	Yargı dışılık. Yükleme bağlanmayan biçim

**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

...Ç	Çekirdeği.	birimler. <sup>118</sup> CÇ, <i>Sokakta top oynayan çocuklar, komşunun cam+ø+//+ı+n+ı kır-o-//-o-d+ı+//+lar.</i>
F	Büyük F.	Fiili (verb) gösterir; <sup>119</sup> “f”nin kullanılmasına gerek yok.
...G	Öge grupları.	Ö(zne)G, Y(ülkem)G, N(e)s(ne)G. <sup>120</sup>
H	Hendiadyoin.	İkilemeler.
HH	Tekrarlı ikileme.	Aynı kelimenin tekrarı; <i>dura dura, bekleye bekleye.</i>
H≠H	Zıt anlamlı.	Örnek: <i>yaz kış, gece gündüz, doğru yanlış vb.</i>
HF	Tekrarlı fiiller.	Örnek: <i>alış veriş, bata çıka, bile bile, düşe kalka cvb.</i>
K	Büyük K.	Ünsüzü (konson) gösterir. <sup>121</sup>
N	Büyük N.	İsmi (noun) gösterir; <sup>122</sup> “i”nin kullanılmasına gerek yok.
NFG	İsim fiil grubu.	AİFÖ (Arapça İsim Fiil Öbeği) yerine Ar. NFG olmalı.
P	P(E)	“E” olayının gerçekleşme olasılığı. <sup>123</sup>
S	Sıfat.	S3 b.li kemiyet sıfatı, S10 belirsizlik, S11 +(n)In, <sup>124</sup> S12 işaret, S13 sıralama, S21 niteleme, S22 2 ve n., <sup>125</sup> S24 b.siz N tm.,.
T	Tümleç.	Z(arf)T, Y(er)T, V(asıt)T, S(ebep)T, Ş(art)T, DT. <sup>126</sup>
TYF	T’li yüklem fiili.	<i>Çocuklar, diin, bahçede, yeni dogmuş kuzularla oynu-//-yor+//+o-d+u+ø+//+ø.</i>
V	Büyük V.	Ünlüyü (vokal) gösterir. <sup>127</sup>
X	Büyük iks.	Parantez içerisinde (X) ünlüyü gösterir.
UG	Unvan grubu.	Kişi adıyla bir unvan (akrabalık) adından kurulan öbek.
Y	Yüklem.	<i>Hava güzel. Çiçekler açmıştı.</i> vb.

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

YC	Yan cümle.	Tâlî cümle (subordinate clause), tamamlayıcı cümle.
YN	Yüklem ismi.	<i>Ders çalış-//ma-yacag</i> <i>[öğrenci] değil+//+ø</i> <i>-+im+//+ø.</i>
Z	Zarflar.	12 zaman, 11 yer, 20 belirsizlik, 21 nicelik, 22 nitelik.
ZT	Zarf tümleci.	Yüklemi zaman, tarz vb. bakımlardan belirginleştiren sözcük veya söz gruplarından oluşan tümleş.

### 2.2.3 Karışık Yazılan Harfler:

#### 2.2.3.1. Büyük Ünlü-Büyük Ünsüz Yazılanlar:

IDG	İki durumlu grup.	Aynı sırayla kullanılan ekler; <i>il il&gt; il+den il+e.</i> <sup>128</sup>
-----	-------------------	--

#### 2.2.3.2. Küçük-Büyük Yazılan Ünsüzler:

+yF-	Yardımcı fiil.	N'den F yapan yardımcı fiil. <i>Hasta ol-, namaz kıl-</i> gibi.
+tF-	Tasviri fiil.	Esas fiilin kılınmış niteliği; <i>/düşün-//e+dur-/</i> gibi.

#### 2.2.3.3. Büyük-Küçük Yazılan Ünsüzler:

Ap	Açıklayıcı.	İng. <i>appositive</i> (aynı şeyi açıklayan ve yan yana bulunan kelimelerin ikincisi), Far. <i>temyîz</i> (cümlede kapalılığı ortadan kaldıran açıklayıcı öge). <sup>129</sup>
ApÖ	Açıklayıcı öge.	Cümle çözümlemelerinde <i>saplama öbeği, cümle dışı unsur, açıklayıcıdan özne</i> benzer adlarla serbest olarak incelenen ve kelime grubu olan <i>arasözler</i> için kullanılır. <sup>130</sup>
Şz	Şahıs zamirleri.	Örnek: <i>Ben, kim, ne, siz+in+ki, şu (okul), o (iş)</i> vb.
Bğl	Bağlam.	Contexte: Bir dil ögesinin; içinde, değerini veya anlamını ortaya koyduğu, sözlü veya yazılı bütünlük. Bir ek veya kök, bir sesin; bir kelime, bir

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*



		ek veya kökün; bir cümle, bir kelime veya kelime öbeğinin; bir metin, bir cümle veya cümle öbeğinin bağlamını oluşturabilir (Gemalmaz 1998 :20).
Mtn	Metin	Texte: Anlatımın sözlü veya yazılı kısmı. Metin, tek boyutlu ve zamana bağlı bir akış olarak üretilir ve algılanır; yüzeyseldir (Gemalmaz 1998: 20).
Drm	Durum.	Station: Anlatımın metin dışı olan ve metni anlamlı kılan kısmı. Durum, çok boyutlu ve zihinsel bir birikim üzerine kurulur; derinliklere sahiptir. Durumumuza uygun olmayan metinlerle karşılaştığımızda, onları, öğelerinin bağlamlarıyla ilişkilerini kuramadığımız için anlayamayız (Gemalmaz 1998: 20).
İkG	Diğer sözcük grubu.	Yabancı dil kurallarına göre oluşturulmuş dil birlikleri. <sup>131</sup>

### 3. Rakamlar:

#### 3.1. Roma Rakamları:

I, II, III, IV gibi aslında harflerle yapılmış olan bu rakamlar sözlüklerde yazılışları aynı ama anlamları farklı olan sözcükler için kullanılır.

#### 3.2. Sayılar:

1	Üst yazılan bir.	Art (kalın) sesleri (ünlü ve ünsüz) gösterir.
2	Üst yazılan iki.	Önlü (ince) sesleri (ünlü ve ünsüz) gösterir.
2	Alt yazılan iki.	Bir alofon veya allamorfemleri formüle eder. <sup>132</sup>

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

**3.3. Harf-Rakam Şeklinde Yazılanlar:****3.3.1. Büyük Harf-Rakam Şeklinde Yazılanlar:****3.3.1.1. Transliterasyonda Harf-Rakam Şeklinde Yazılan Ünsüzler:**

Bu ünsüzler aşağıda Orhon Yazıtları'ndan (Tekin 2006: 10) Köktürk işaretleriyle örneklendirilmiştir. Bazen küçük harflerle de yazılabilir.<sup>133</sup>

B <sup>1</sup>	İnce b ünsüzü.	b: <i>eb, be</i> ; (eb> ev).
B <sup>2</sup>	Kalın b ünsüzü. B: <i>ab, ba</i> ; (baş).	
D <sup>1</sup>	İnce d ünsüzü.	d: <i>ed, de</i> ; (edgü>> iyi).
D <sup>2</sup>	Kalın d ünsüzü. D: <i>ad, da</i> ; (adak> ayak).	
G <sup>1</sup>	İnce g ünsüzü.	g: <i>eg, ge</i> ; (egri > eğri).
G <sup>2</sup>	Kalın g ünsüzü. G: <i>ag, ga</i> ; (agır> ağır, değerli).	
K <sup>1</sup>	İnce k ünsüzü.	k: <i>ek, ke</i> ; (eki> iki).
K <sup>2</sup>	Kalın k ünsüzü. K: <i>ak, ka</i> ; (kapıg> kapı),	
L <sup>1</sup>	İnce l ünsüzü.	l: <i>el, le</i> ; (elig> el).
L <sup>2</sup>	Kalın l ünsüzü. L: <i>al, la</i> ; (al-p).	
N <sup>1</sup>	İnce n ünsüzü.	n: <i>en, ne</i> ; (in-).
N <sup>2</sup>	Kalın n ünsüzü. N: <i>an, na</i> ; (*and).	
R <sup>1</sup>	İnce r ünsüzü.	r: <i>er, re</i> ; (er).
R <sup>2</sup>	Kalın r ünsüzü. R: <i>ar, ra</i> ; (ar-, 'aldat-').	
S <sup>1</sup>	İnce s ünsüzü.	s: <i>es, se</i> ; (süğük 'mızrak').
S <sup>2</sup>	Kalın s ünsüzü. S: <i>as, sa</i> (sub 'su').	
T <sup>1</sup>	İnce t ünsüzü.	t: <i>et, te</i> ; (tiz 'diz').
T <sup>2</sup>	Kalın t ünsüzü. T: <i>at, ta</i> (tag 'dağ').	
Y <sup>1</sup>	İnce y ünsüzü.	y: <i>ey, ye</i> ; (yinçü 'inci').
Y <sup>2</sup>	Kalın y ünsüzü. Y: <i>ay, ya</i> (yay).	

**3.3.1.2. Dilbilgisinde Harf-Rakam Şeklinde Yazılan****Ünsüzler:**

F <sub>1</sub>	Geçişsiz fiil.	Örnek: <i>gel-, git- çık-, uyu-, boş+a-l-, ne yap-, ne ol-</i> .
F <sub>2</sub>	Geçişli fiil.	Örnek: <i>de-, söyle-, gör-, bak-, sev-; ne [+yi] ne yap-</i> .
H1	Yakın anlamlı.	Örnek: <i>ev bark, delik deşik, köşe bucak, soy sop.</i>
M24	Mastar 24.	Belirtisiz isim tamlamalarının mastardan yapılmış. Niteleyeni. Örnek: <i>çayır+//+o biç-//-me+o makina+//+sı.</i>
N1	Özel isimler.	<i>TÜ[rkiye] Bİ[limsel] T[eknik] A[raştırma] K[urumu].</i>
N2	Genel isimler.	Örnek: <i>Arı, elma, çiçek, kitap, kuş, okul, ördek, yol vb.</i>

**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

Ns1	Belirtili nesne.	Bir tür tümleş. Ali, <i>dersini</i> çalışmış (öğrenci) + ø.
Ns2	Belirsiz nesne.	<i>Ders</i> çalış-//-ma-yacag [öğrenci] degil+//+ø-+im+//+ø.
I <sub>2</sub>	Düz-dar ünlü.	Düz-dar ı-i ünlüleri.

### 3.3.2. Küçük Harf-Rakam Şeklinde Yazılanlar:

l <sup>2</sup>	Lambdacisme. <sup>134</sup>	EBT l, EDT ş: VB <i>cāl</i> ‘yıl’ (<*yāl <sup>2</sup> ) = Çuv. <i>şul</i> = GT <i>yāš</i> .
r <sup>2</sup>	Rhotacisme.	VB <i>cūr</i> (<*yūr <sup>2</sup> ) = Çuv. <i>şır</i> = GT <i>yūz</i> (Ceylan 1997: 43).

### 4. Semboller:

ɸ	Palatoal click.	Palatoalveolar “ön damak diş ünsüzleri”.
⊗	Daire içinde çarpı.	“X” taşınacaktır. <sup>135</sup>
⊙	Bilabial.	IPA Çift dudak.
ɑ	Güneş işareti.	ö-ü arası inlü.
ɸ	Sağa Epiglot.	Voiced epiglottal fricative .
ɸ	Sola Epiglot.	Epiglottal plosive
ɸ	Kuyruklu c, z.	Alveolo-palatal fricatives.
ɸ	Tshe.	Simultaneous ʃ and x.

### 5. Sonuç:

Bazı -kısaltmalarda yapılan- işaretlemeler Türkçeden, bazıları yabancı dillerden (Arapça, Fransızca, İngilizce, Yunancadan) alınmıştır. Örnek verilen 227 işaret 4 başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu çalışma Efrasiyap Gemalmaz’ın başlattığı işaret ve kısaltmaları kullanma sürecine bir dikkat çekmeden ibarettir. Diğer Türkologların da bu konuya katkıları gerekmektedir. Türkolojide kullanılan tarihi metinleri içeren eserler, Türkolojiyle ilgili kurumlar ve konferanslar, kitaplar, dergiler, teoriler ve tablolar gibi başlıklar altında yeni bir çalışmanın da ilerde tarafımızdan yapılması düşünülmektedir.

*Orhon Yazıtları*’ndan itibaren sözcükleri birbirinden ayırmak için kullanılan üst üste iki nokta (:), *Dîvânu Lügati’t-Türk*’te çift dudak v’si için kullanılan üç noktalı f (ʃ) gibi işaretler bir ihtiyaçtan doğmuştur. Öyle görülüyor ki Türkolojide kullanılmak zorunluluğu olan işaretler hayli çoğalmıştır. Bir kısmı bulunmuş, bir kısmı ise hâlen bulunmamış bazı ses olaylarını temsil eden işaretlere de ihtiyaç

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

vardır. Geliştirilen gramer sözlüklerine işaretlerin de eklenmesi bir zaruret olmaktadır. Anlambilimi ve edebi sanatlarda, edebi metin tahlillerinde imajları ve kullanılan teknikleri temsil eden işaretlerin, halk bilimindeki motif sembollerinin bulunması gerektiği düşüncesindeyim. Öncelikle Türkolojide alışlagelmiş işaretlerin kullanımının alışkanlık hâline getirilmesi gerekir. Fonetik işaretlerde çalışmaların devam ettiği görülmektedir. O hâlde TDK gibi bazı kuruluşların denetiminde oluşturulacak dil bilimi, edebiyat bilimi, ortografi (yazı sistemlerini inceleyen bilim) ve bilgisayar mühendisliği dallarında oluşturulacak ilmi heyetler tarafından bu konuyla ilgili bir projenin uygulamaya konulması gerekir.

Zaten teknik aletlerde ve trafikte bir işaret dili kullanılmaktadır. Haritalar ise işaretsiz okunamamaktadır.<sup>136</sup> Matematikte neredeyse cümlelere ihtiyaç duyulmamaktadır. Umarız Türkolojide de bu işaretlerin sistemleştirilir ve bir kitapçığı basılır.

#### Açıklamalar:

<sup>1</sup> Süer Eker kullandığı 14 tane işareti simgeler başlığı altında vermiştir (Eker 2005: XIV).

<sup>2</sup> Ömer Demircan kullandığı 29 tane işareti imgeler başlığı altında vermiştir (Demircan 1996: X).

<sup>3</sup> Matbaada karşılaşılan imkânsızlıklar ve işaretlerin gereksizliği (Ünver 2008: 31) gibi sebeplerle ilmi çalışmalarda işaretlerin kullanılmasının terk edilmesi bizi içinden çıkılmaz güçlükler içine sokacaktır.

<sup>4</sup> Burada tarihi kaynaklar (DLT “Divanu Lügati’t-Türk, CC “Codex Cumanicus”gibi), Lehçe (Çuv. “Çuvaşça, Yak. “Yakutça”), dergi (CAJ “Central Asiatic Journal, Wiesbaden”, TDAY “Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara”, eser (Alt. Gr. “A. von Gbain Attürkische Grammatic, Leipzig, 1941”, PhTF “Philologiae Turcicae Funamenta I, Wiesbaden 1959; II Wiesbaden 1964-1965 ), konferans (PIAC “Parmanent International Altaistik Conference”) ve kurum (TDK “Türk Dil Kurumu”) gibi ad kısaltmaları üzerinde durulmadı. Bu konu başka bir çalışmada derlenip irdelenecek.

<sup>5</sup> Efrasiyap Gemalmaz 177 tane işaret, kısaltma ve dizisel kümeler kullanmıştır.

<sup>6</sup> Ağız çalışmalarındaki bugünkü ünlü ve ünsüzler, bunlarda kullanılan genelleme niteliğindeki işaretler ile hece, kelime ilişkilerinde

---

#### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

kullanılan işaretler daha önce derli toplu tablolar halinde gösterildiği için burada tekrar edilmedi (Sağır 1999: 127-138).

<sup>7</sup> Bir lehçenin ağzını en ince telaffuz özelliklerine göstermek için Fransız dil bilimcisi *Paul Édouard Passy* (1859-1940) 1886 yılında kısa adı IPA olan *International Phonetic Association* “Uluslararası Fonetik Alfabe”yi yazmıştır. Bu gün *International Phonetic Alphabet* olarak Avrupa’da ve birçok ülkede kullanılmaktadır.

“Farklılıkların ortadan kaldırılarak *bundan sonra* ortak bir çeviri yazı sisteminin kullanılması gerekliliği, bu alanda çalışan herkesin fikir birliği içinde olduğu bir husustur. Ancak başlangıçtan bu yana bu sorun üzerine yazılan makalelere, sunulan bildiriye, önerilere, yapılan tartışmalara rağmen bu birlik hala *tam olarak* sağlanabilmiş değildir” dip not 12: H. İbrahim Delice, “Anadolu ve Rumeli Ağzları Metinlerinde Kullanılan Seslerin Transkripsiyonu Meselesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1. sayı, Sivas 1995, s.119-131: A. Bican Ercilasun, “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, TDK Yay. 697, Ankara 1999, s. 43-48; Mukim Sağır, “Ağız Araştırmalarında Çevriyazı”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, TDK Yay. 697, Ankara 1999, s. 126-138: Tuncer Gulensoy, “Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine”, *Türkooloji Dergisi*, Cilt VIII/ 1979, s. 169-190.” (Demiray 2008: 219).

Ayrıca bu konuda (transkripsiyon işaretlerinin TDK-IPA Karşılıkları) çalışmalarını sürdüren Çetin Pekacar’ın 25 Mart 2008 tarihinde Şanlıurfa’da gerçekleştirilen *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*’nda “Uluslararası Fonetik Alfabe ve Türkiye’de Ağız Araştırmaları” adlı bildirisi de vardır.

Örnek olması bakımından *Handbook IPA* (1999: 53-54)’da Arap harfli bir metnin de IPA işaretleriyle transkripsiyonu yapılmıştır ve Arap fonolojisiyle ilgili üç tane de referans verilmiştir. Eserin 125. sayfada ise Arap harfleriyle yazılmış Farsça bir metnin IPA işaretleriyle transkripsiyonu yapılmıştır. 156 sayfasında “Poyraz’la Güneş” ifadesiyle başlayan Türk Latin harfleriyle yazılı bir paragrafın IPA işaretleriyle transkripsiyonu yapılmıştır. Bu Turkish kısmın başlığı altında Karl Zimmer ve Orhan Orgun adı verilmiştir. 164. sayfadan 191. sayfaya kadar olan bölümde Semboller, sembollerin adı, fonetik tanımları, IPA numaraları, UCS (Kullanıcı Koordinat Sistemi) kodları ve *American National Standards Institute*, (Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü) tarafından standart olarak sunulan ASCII (*American Standard Code for Information Interchange*) kodları verilmiştir.

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*



<sup>18</sup> Belli şartlarda “x”, “y” yerine kullanılır. /postala-/  $\cong$  /[posta ile] gönder-/  $\approx$  /[posta ile] yolla-/ (Gemalmaz 1998: 5).

<sup>19</sup> “x”, “y” yerine kullanılır. Örnek: /özgürlük/  $\cong$  /hürriyet/ (Gemalmaz 1998: 8).

<sup>20</sup> “Bugünkü çevriyazımızda ünsüzler açısından büyük farklılıklar yoktur. Eskiye göre önemli bir ayrılık ‘ñ’ yerine ‘ŋ’ işaretiyle yazılmasıdır. Arapça, Farsça kelimelerin ünlülerinde ise, batıdaki örneklerden farklı olarak, Türkçedeki telaffuzların çevriyazıya yansıtılması ağırlık kazanmıştır.” (Ünver 2008: 2).

<sup>21</sup> ~ [senin] aşkun, belirtili isim tamlaması, isim,  $\emptyset$  (Delice 2003: 49).

<sup>22</sup> Örnek: gitmeyi düşünüyorum/  $\approx$  /gitmek istiyorum/ (Gemalmaz 1998: 8).

<sup>23</sup> Kesişim kümesi: “Şemsi paşa pasajında sesi büzüşesiceler”  
http://www.itusozluk.com.

<sup>24</sup> o#: Abašo <İt. *abasso* “Gemiye halatla karaya bağlama” (Hazar 2005: 538), #f> #p: pämde- ‘nefes almak’ (20.1) <Far.-T *fām+la-*, perişte ‘melek’ (72.35) <Far. ferişte (Hazar 2008: 10). Efrasiyap Gemalmaz kelime başı için x..., kelime içi için .x..., kelime sonunda ...x işareti kullanmış (Gemalmaz 1998: 5).

<sup>25</sup> . #kork-: fiil kökü (Delice 2003: 151).

<sup>26</sup> AÖ EÖ, AÖ AÖ E, A AE,  $\Delta$   $\Delta$  E,  $\Delta$   $\Delta$   $\Delta$  () (Chomsky 2001: 206).

<sup>27</sup> “Datum 2002 Universität Klasse Anzahl Studierende

Mo, 11. Nov.	Başkent	1	16
Di, 12. Nov.	Başkent	2	24
Di, 12. Nov.	Hacettepe	3	36
Di, 12. Nov.	Hacettepe	4	32
Mi, 13. Nov.	Başkent	5	17

Σ 125” (Müler 2003: 249).

<sup>28</sup> T. kapı  $\Delta$  Frn. [ Ø / la ] porte (Gemalmaz 1998: 5).

<sup>29</sup> Palato-alveolar: [ “Ş”, 3 “j”, tʃ “ç”, d<sub>3</sub> “c”; şeker, jip, çilek, can (Yavuz 2006: 18).

<sup>30</sup> “Örnek: ( b u (küçük ev) ).” (Gemalmaz 1998: 6).

<sup>31</sup> Kırılan hece yapısı: YO\*YY → YO-YOY; \*şahr – şe.hir (Demircan 1996:68).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

<sup>32</sup> Geniş ünlüler üzerinde yarı daralma işareti (Ercilasun 1999: 46). Kapalı e “è (~ é)” veya kalın k “ķ (ق)” gibi üste ve alta (arka damak işareti) konulabilir.

<sup>33</sup> Ayır/karşıtl anlamı taşır, *of: ov.* (Demircan 1996:X). Zıt anlam için x (çarpı) işareti de kullanılır.

<sup>34</sup> “x”, bir kavramdır. (örn. «kedi», «git-», «okul çantası», vbg.) (Gemalmaz 1998: 4).

<sup>35</sup> *Menākıbu'l-Ḳudsiyye, Şerefü'd-dīn* (Tulum 2000:112).

<sup>36</sup> *Güz'ün, ça'bucak, a'nsızın* (Akalin 2005: XX).

<sup>37</sup> “Özenli> özensiz> hızlı> ünsüzlük silimi, hece atışı eksilmesi: a.ğız> a.ğaz> \*/a:z> /a:.`zı, ya da ünlü silimi (?a.ğı.zı> ?a-ğ-zı ve /ğ/’nın hece değiştirmesi (ağ-zı=/a:-`zı). Bu yorum bana daha doğru geliyor.” (Demircan 1996: 72).

<sup>38</sup> [□] Sesinin Yorumu ve Dağılımı / □ /: ötümsüz, patlamalı, gırtlak ünsüzü; *kat’i, /kat. □ i/* (Demircan 1996: 18)., / □ /: ötümsüz, patlamalı, gırtlak ünsüzü; *kat’i, /kat. □ i/* (Demircan 1996: 46).

<sup>39</sup> “Kül depecük olmaz, [güyegü oğul olmaz]” (Drs. 3b.6), (Özçelik 2005: 328).

<sup>40</sup> Süer eker [ ] ile beraber { } işaretinin biçim birimleri gösteren simge olarak göstermiştir (Eker 2005: XIV).

<sup>41</sup> “Alt ses birimler (alofonlar) sözcüklerde anlam farkı yaratmaz. Örneğin, İngilizcede ve Korecede [p], [p<sup>h</sup>], [b] bulunur. İngilizce [p] ve ‘aspire’ [p<sup>h</sup>] aynı ses birime, [b] ise başka bir ses birime aittir. Buna karşılık , Korecede /p/, /p<sup>h</sup>/ ile zıtlar ve bu yüzden her iki ses de fonemdir; [b] ise, özellikle ötümlü sesler arasında /p/ nin bir alofonu olarak ortaya çıkar (Finegan 1994: 69).” (Eker 2005: 261).

<sup>42</sup> “... [j] bu günkü Türkiye ağızlarında kullanılan bir sestir.” Örnek: /vijgırmak/, Lüleburgaz-Ceylanköy’de “mayalanmış bir şeyin (hamurun) sulanması ve gaz kabarcıkları çıkararak kabarması.” (Demircan 1996: 51).

<sup>43</sup> Bk. (Özçelik 2005: 26); “*ol [.....tokıt]d(ı)m*” Orhon Yazıtları (KG13), (Tekin 1988: 6).

<sup>44</sup> “...ilk kelimenin sonunda “â” ve “û” uzun ünlülerini izleyen bir “l” varsa, mutlaka ince okunan bu “l”, “izâfet kesresi”ni “-i” okutur: “hâl-i hâzir”, “tûl-i emel” gibi.” (Ünver 2008: 22).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*



<sup>45</sup> “خوردده *ħorde*, خوش *ħoş* gibi kelimelerindeki “vâv”ları çevriyazıda kesinlikle uzun ünlü olarak değerlendirmemek gerekir.” (Ünver 2008: 28).

<sup>46</sup> *Ben yürürem yana yana* > Ben yana yana yürürem (Delice 2003: 45).

<sup>47</sup> Sağa ok başlı çift tırnak >> şeklinde de gelişmedeki ara aşamaları göstermek için kullanılır (Eker 2005: XIV).

<sup>48</sup> “<*Yevme ned’u güninde*> *her kim ol.*”, *ned’u* için bk. Kur’ân 17/71 (Tulum 2000: 113).

<sup>49</sup> *d/ > y/*: *adak* > ayak.

<sup>50</sup> *+dIrIk / + dUrUk* (<+dUr-Uk) (Korkmaz 2003: 46) ve (Hazar 2002: 2).

<sup>51</sup> Örnek: *gel-/-ø-ir · gel-/-me-z* (Gemalmaz 1998: 7).

<sup>52</sup> “Türkçedeki /r/ ve /z/ fonemleri bir başka dilde *bir* veya *aynı* işitilebilir.” (Eker 2005: 260). “Fonolojik transkripsiyon (ö r n ./+lAr/; /+lar/, /+ler/).”, “/... ° , A , I , U , K , G , .../ : Fonolojik transkripsiyonda arkifonemleri (archiphonème) gösterir. Yani, °={øv,ı, i, u, ü, a, e}; A={a,e}; I={ı, i, u, ü}; U={u, ü}; K={k, q, g, π, ğ, #}; G={g, π, ğ, #}; ... vb.” (Gemalmaz 1998: 4).

<sup>53</sup> Tamlayıcı almayan birleşik fiiller /— / şeklinde, Eksi tamlayıcı alan fiiller /+Ø/ şeklinde gösterilmiştir (Sev 2001: 451).

<sup>54</sup> Tümce Sonu Perde Titreşimleri      Tonu      Anlamı  
(Demircan 1996: 169).

Olağan: // *ondan NE istiyorsun?* //      çıkış      “Ondan istediğin şey nedir?”

Karşıtsal: // *ondan NE istiyorsun!* // yükselen düşüş “İlişme ona, onun bir suçu yok.”

<sup>55</sup> /y x z/ : Contexte syntagmatique, örnek: /çocuq/ , /bu ev/  
(Gemalmaz 1998: 7).

<sup>56</sup> |ø ıldız| → |y ıldız|, |ø ur-| → |w ur-|, |ø ayva| → |h ayva|  
(Gemalmaz 1980:15).

<sup>57</sup> “*Vurgulu* ... hecelerden oluşan eş-sürelî birimlerin *ezgide* ... düzenli aralıklarla yenilenmesine *ritim* denir. Ritmim birimi ‘ayak’tır. ... Çözümlemelerde ayaklar arasına düşey (|) bir çizgi konur.” (Demircan 1996: 129).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

<sup>58</sup> | x y z | : “x”, “y” ve “z”, concaténation. (Örnek: /| // /ban+a/ // /ver-//dig+i+n+iz/ // /kitab+//+ı+//| // /|/oku-//muş+//t+u+m//|/) (Gemalmaz 1998: 6).

<sup>59</sup> چشم کوش || *gūş u çeşm* (Deny 1941: 981).

<sup>60</sup> Der. Söz. *aarşak* Ağırşak. (-Ky); Güncel Sözl. *aba II*

<sup>61</sup> “Sıra sıfatı \_ Sıra anlamı veren sıfatlardır: birinci, ikinci, üçüncü... gibi.” (Hengirmen 1998: 526).

<sup>62</sup> “x”, saymaca, uzlaşım (conventionel) bir ögedir. Örnek: \*g ö-z «göz», \*gö-r- «gör-» (Gemalmaz 1998: 5).

<sup>63</sup> *direkt* > \**direk* (Eker 2005: XIV).

<sup>64</sup> “Türkçe Sözlük (TDK)’te yer almayan birleşik fiiller ise yıldız (\*) işaretiyle gösterildi.”; *abadan et-\**: (F) Mamur, bayındır, şen etmek. /+(y)I/, “Bu sanatkâra o zamanki hükûmet Rumeli *hisarını, kalelerini* tekrar *abadan* etmek işini teklif etti. *AI, 153*” (Sev 2001: 11, 15).

<sup>65</sup> *k’āk’ül, g’āh* (Deny 1941: 75).

<sup>66</sup> 1• *Korkma!* 2• *Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;*

•*korkma; fiil, Y*

#*kork-*: *fiil kökü* (Delice 2003: 150).

<sup>67</sup> -(y)AcAk (Korkmaz 2003: 68), -I / -U (<-(I)g / -(U)g) (Korkmaz 2003: 82).

<sup>68</sup> Mesela Orhon Yazıtları transkribe yapılırken yazılmamış ünlüler () işareti içinde gösterilir.

<sup>69</sup> [benim] / *yanlızığım*(da): Belirtili isim tamlaması, zarf, zarf tümleci (Delice 2003: 105).

<sup>70</sup> Müfret ve cemi fiil çekimleri için bazen { işareti (Deny 1941: 336), bazen | işareti kullanılmıştır (Deny 1941: 382), eğer birleşik çekimse haliyle işaretin yönü sağa döner; gel | -ir } +(i)ken (Deny 1941: 9122).

<sup>71</sup> “Çift kulaç işareti, bir çok kelimedenden müteşekkil olmakla beraber, sentaks bakımından tek kelime gibi hareket eden tabirleri gösterir.” (Deny 1941: V). Aynı dizisel kümenin öğeleri (paradigmatique) {x, y, z} (Gemalmaz 1998: 9).

<sup>72</sup> Süer eker { } ile beraber [] işaretinin biçim birimleri gösteren simge olarak göstermiştir (Eker 2005: XIV).

Örnek: “{-(y)IACAK} eklendiği fiile ‘-ınca’, ‘-dığı zaman’ anlamlarını katan ek, ...” (Bayraktar 2004: 211).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

<sup>73</sup> H. İbrahim Delice 65 tane işaret ve kısaltma kullanmıştır ((Delice 2003: 10, 11).

<sup>74</sup> “Türkçe de dahil birçok dilde mevcut harflere yapılan bir takım eklentilerdir. Örneğin Latin harflerine geçiş döneminde Türkçedeki ş sesini karşılamak için yeni arayışlara gidilmiş ve mevcut s harfine bir çengel eklenerek, o zamanlar hiç bir dilde olmayan ş harfi elde edilmiştir.” (bk. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Diyakritik>).

“Ş” Harfinin Hikâyesi: A. Dilaçar [Agop Martanyan (1895-1979)] tehcir sırasında Erzurum’dan Suriye’ye genç bir asteğmen olarak tayin edildiğinde üç aylık bir yolculuktan sonra Şam’da 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal’le karşılaşır. Salçalı yemeklerden şikayetçi olan esir İngiliz subaylar yabancı dil bilen Dilaçar’dan isteklerini ahçılara tercüme etmesini isterler. Bu esnada hafiye askerler tarafından yaka paça paşanın huzuruna çıkarılan Dilaçar odadan Atatürk’ün emir eriyle ihtiyaçları karşılanmak üzere mağrur bir şekilde çıkışı hafiyelerce taaccüple karşılanır. Odaya girdiğinde üstündeki eşyaları masaya bırakılması söylenince Latin harfleriyle yazılı kitap paşanın dikkatini çeker. “Bu nedir?” diye sorunca Türkçe bir gramer olduğunu söyleyen Dilaçar’a kısa bir tetkikten sonra “sin harfi için *sh* yerine tek bir harf kullanılabilir” diye görüşünü belirtir. Ama şimdi harp zamanıdır. Küçük cihattan sonra bu büyük işlere bakmak gerekir fikri izhar olduktan sonra emir eri içeri çağrılır ve istirahat ettirildikten sonra ihtiyaçları karşılanmak üzere gönderilir. Aradan yıllar geçer. Türk dili kurultayı (25 Eylül 1932) için Atatürk hatırlattığı bu Türk dili sevdalısını arattırıp yurt dışından (Bulgaristan’ın Sofya şehrinden) getirtirir. Artık alfabemizde bu hikâyenin kahramanı bir “ş” harfi vardır (Türkey 1982: 13, 46).

Bu imlerin tespitinde daha çok Çetin Pekacar’ın *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*’nda bildirisini sunarken dinleyenlere dağıttığı TDK ve IPA işaretleri tablosundan yararlandı. Ayrıca bk. *Handbook of the IPA* (1999), p. 14, § 2.8 and pp. 24-25 Diacritics.

<sup>75</sup> Arap harfi: ه, adı: (güzel) *he*, harf aktarımı (transliterasyon) *H*, yazı aktarımı (transkripsyon): *h / a / e / i*. Sözcük veya hece sonunda *a / e* şeklinde gösterilir. Farsçadan *î* alıntı olan *kî* bağlacında sözcük sonunda *he* harfiyle gösterilmiş olan *i* (Tezcan, Boeschoten 2000:20-22).

<sup>76</sup> *Ḳazâ* (قضاء), *ḳazâ-yı şer‘î* (قضاء شرعى).

<sup>77</sup> *Kavram Ton Bağlam Örnek* *Anlam* (Demircan 1996: 173)

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

*Onay* ˘+˘ *Güldü mü? / Gülmedi mi?* *gül*˘DÜ+ *gül*˘DÜ  
(*Güldü*).

<sup>78</sup> “... -y ağzında tercih edilen -<sup>o</sup>p zarf-fiili kadar -<sup>o</sup>p zarf-fiili de sık sık kullanılır.” (Gabain 1996: 2), “Ünsüzle başlayan birçok ek, ünsüzle biten kelime tabanlarına bir bağlama ünlüsü vasıtasıyla eklenir. *Bağlama ünlüleri* çoğu Türk lehçelerinde *ı, i, u, ü* dar ünlüleridir; geniş karşılıkları : *a, e, o, ö* yalnızca az sayıdaki lehçede bağlama ünlüsü olarak kullanılır.” (Gabain 2007: 312).

<sup>79</sup> Bk. (Gabain 1998: XIX), Gabain burada 14 tane işaret göstermiştir.

<sup>80</sup> Üstten küçük yay şeklinde olmalı.

<sup>81</sup> Çevirenin Ön Sözü bölümünde M. Akalın 8 tane transkripsiyon işaretini Türk alfabesine göre değiştirdiğini belirtmektedir (Gabain 1998: XII).

<sup>82</sup> Kısa “e”/ açık kısa “e” (ë) (Demiray 2008: 223).

<sup>83</sup> *ab is. (a:b) Far. āb esk. Su.*

→ *abıhayat, abıkevser, abuhava* (Akalın 2005:1)

<sup>84</sup> “*Drs.11b.4* (ME 19.4), *yorıyış/ yürüyüş/ yöriyış* → *yöriş*” (Sadettin 2005: 68).

<sup>85</sup> *ortaøca* > *ortanca* “*ortanca*” < *orta+//+ø+sı+n+//+ca* (?), (Gemalmaz 1998: 8).

<sup>86</sup> “x”, “y” ile yer veya sıra değiştirir (metathèse/permutation) (*Örnek: topraq > torpağ*) (Gemalmaz 1998: 8).

<sup>87</sup> “→, ← ‘gelişir’ (*a → b : a, b* ye gelişir’ veya *a ← b : a, b* den gelir.)” (Eker 2005: xıv).

<sup>88</sup> “*örn. 2. aşamada seslerin çıkakları: |çift dudak ↔ diş dudak|; |diş ↔ diş eti|; |ön damak ↔ orta damak|; |art damak ↔ gırtlak| ...; vbg.)*” (1998 Gemalmaz: 9).

<sup>89</sup> *A begler* (<= *begler*). *Drs.20.a12.* (Özçelik 2005: 3005).

<sup>90</sup> /l/ => *ince-1 bil / bilin, kalın-1, yıl / yılın* (Demircan 1996: 20). *x => y : “x”, “y”* olarak yazılır (*örn. ( bu küçük ev ) => İ1*) (Gemalmaz 1998: 8).

<sup>91</sup> x

↓

y: “x”, “y” kümesinin bir ögesi olarak yazılır (*örn. ev ⊃ İ2, git- ⊃ F1-*), (Gemalmaz 1998: 7).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*



: katma edatı (örn. Ben+//+ø O geldim. · Ben+//+ø de geldim.), E15: Soru yönlendiricisi vy vurgulama edatı (örn. : Sen+//+ø

O geldin. · Sen+//+ø mi geldin? ; Sen+//+ø de geldin mi, gideriz.)”, E21 cümlemsiler ve ünlemler, E22 cümle başı edatları, (Gemalmaz 1998: 14).

<sup>103</sup> Sözde özne.

<sup>104</sup> Fonem veya morfem: *direkt* > \**direk*. *t* > ø (Eker 2005: XIV), yalın hâl “nominative” + ø (eksiz), sıfır belirtme eki + ø (*dinle sözüm* “sözüm+ü dinle”), (Gülsevin 1997: 17, 34, ).

<sup>105</sup> YOY\*y (KVKK) *hiss* gibi (Demircan 1996: 68).

<sup>106</sup> *Monacoqlu.Efras* fontunda küçük b'nin üst çizgisinin tam üzerinde eğik çizgi var (Gemalmaz 1998: 2).

<sup>107</sup> “*Koşaç* isim cümlelerinde özne ile yüklemi birleştiren, yükleme güçlü ihtimal, olumluluk, olumsuzluk, süreklilik, kesinlik kavramları veren -dır / -dir eki veya değil kelimesidir. Görüldüğü gibi tanım, terimi -dır morfemine indirgemektedir. *Koşaç* kelimesi İngilizcedeki copula teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. *Koşaç* (copula), özneyi yükleme bağlayan ve yüklemde cümlenin bitiş halini oluşturan dilbilgisel ögedir. Türkçedeki *koşaçlar* –dır (ve 1. ve 2. tekil-çoğul şahıs ekleri –ım, –sın, –ız, –sınız), imiş, idi sözcükleridir. Fakat bunlardan –dir *koşacı* diğer ikisinden farklı özellikler sergiler. Onun eklendiği kelimedenden ayrı yazılan bir varyantı mevcut değildir. Oysa imiş ve idi *koşaçları* hem bitişik hem de ayrı yazılabilirler: öğretmen imiş = öğretmenmiş, öğretmen idi = öğretmendi.” (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Koşaç>). “İhtimal kuvvetlendirme eki (copula/*koşaç*) (/+*Dir*/) (örn.: hava /güzel //+ø-ø+ø+//+o./ // hava/güzel//+øø+ø+//+dir./; [Sen]/çalış-//mı+ø-ø+sın+//+dir./ vb.” (Gemalmaz 1998: 13).

<sup>108</sup> “ek-fiilin sıfat-fiili (örn. : /oku-//r +ol-//an adam/ ... ≅ /oku-//ø +ø-//yan adam/ ... , /oku-//ma-mış +ol-//an adam/... ≅ /oku-//ma-mış +ø-//o adam/ ..., vb.)” Gemalmaz 1998: 13).

<sup>109</sup> “ek-fiilin zarf-fiili (örn. : /oku-//yor+//+ø-ken/ ... , /yorgun değil+//+ø-ken/... , /yorgun // +ol-//unca/... ≅ /yorgun //+ø-ken/..., vb.)”

<sup>110</sup> Örnek:Eril; Ar. *mu'allim*, Dişil: *Muallime*; Rus. Eril: *stol* “masa”, Dişil: *ruçqa* “kalem”; Frn. Eril: *étudiant*+ø “öğrenci”. *étudiant*+e “kız öğrenci”, T. Yansız: /çocuk+ ø /, /kurt+ ø /, /kitap+ ø /, vb.)

<sup>111</sup> Büyük yazılmasına gerek yok.

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

<sup>112</sup> hal eki (+he = {+tyn (tamlayan), +tnn (tamlanan); +nyn (niteleyen), +nnn (nitelenen) ; +btn (belirten), +bln (belirtilen) ; +yln (yalın), +ssl (seslenme), +yis (yüklem ismi), +sft (sıfat), +zrf (zarf), +vrl (varlık), +ykl (yokluk), +ilg (ilgi), +çkm (çıkma), +ayr (ayırılma), +ypl (yapılma), +vrm (varma/verme), +yqş (yaklaşma), +blm (bulunma), +vst (vasıta), +brb (beraberlik), +grc (görece), +snr (sınırlama), +özn (özne), +nsn (nesne), +tml (tümleç) ;... vb.}) (Gemalmaz 1998: 12).

<sup>113</sup> “kip (muzari (-kpm) ={/o+/}; hikâye (-kph) ={/d+/}; rivayet (-kpr) ={/mİş+ /} ; şart (-kpş) ={/sA+ /} ; emir (-kpe) ={/o+ /} ) (örn. : /oku-/-yor+//+ø-o+ø/, /oku-/-yor+//+ø-d+u+n/, /oku-/-r+//+ø-muş+ø/, /oku-/-ma-yacak+//+ø-sa+m/, /oku-/-ø+//+ø-o+ø/, /güzel+//+ø-miş+sin/, vb.)” (Gemalmaz 1998: 13).

<sup>114</sup> Büyük P yazmaya gerek yok.

<sup>115</sup> Teklik ve çokluk şeklinde konuşan, dinleyen ve hakkında konuşulan kişileri gösteren fiil çekimindeki şahıs ekleri; bil-d+i+k, bil-miş+iz, bil-eyim (kipi ve şahısı bildirir) gibi.

116

Hece düğümü

σ  
//|\  
? a l t:

Üç düzeyli yeni bakış

hece katı: σ  
YO-katı: / \ OYY  
Sesbirim: Z ÜZZ

Sesler: ? a l t (Demircan 1996: 65).

Daha geniş *phonetic syllable* bilgisi için bk. (Lass 1998: 250-269).

<sup>117</sup> “... çift dudak ú sesinin karşılığı olarak *DLT*'de (ڤ) harfi ... de kullanılmıştır. ... bu harften ilham alınarak oluşturulan diyakritikli harfler, Türk toplulukları tarafından alfabeyle dahil edilmiştir.” (User 2006: 100).

<sup>118</sup> Daha geniş bilgi için bk. (Delice 2003: 141).

<sup>119</sup> Oluşu, kılışı ve hareketi (devinimi) gösterir.

<sup>120</sup> Ad durumu (hâl ekleri) ile yapılan grupları (öbekleri) formüle etmek gerekir. Kalma (locative) öbeği yerine +DA N; usta adam (Delice 2003: 42).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

<sup>121</sup> Türk hecesinin yapısı: V ... o, KV ... bu, VK ... öp, KVK ... kal, VKK üst, KVKK sarp (Deny 1941: 78). Süer Eker ise K yerine C kısaltmasını simge olarak göstermiştir (Eker 2005: XIV). Ömer Demircan ise hece yanı ifadesiyle Y kısaltmasını kullanmıştır, ünsüz için de Z kısaltmasını kullanmıştır. (Demircan 1996: 16, X).

<sup>122</sup> İsimi, nesneyi, durağan (statik) şeyleri gösterir.

<sup>123</sup> Bk. (Gemalmaz 1998: 10).  $I(E) = -\log_n \frac{1}{P(E)}$

$$I(MB) = -\log_n \frac{1}{m!(MB)}$$

Sonuçlar, n = 2 için BIT  
n = 10 için HARTLEY  
n = e için NAT

olarak elde edilir. Yaygın olarak “BIT” kullanılır.”

<sup>124</sup> Belirtili isim tamlaması S11 +(y)I yerine S15 kullanılabilir. Belirtisiz isim tamlamasının niteleyeni S24 +(S)I(n) [okul çata+sı(n)+da] yerine S25 kullanılabilir.

<sup>125</sup> Küçük *sarı* bir çiçek.

<sup>126</sup> “Diğer tümleçler (örn. Kendisini sırlıklam ıslatan yagmura ragmen beni görmege geldi. ; vb.)” (Gemalmaz 1998: 18).

<sup>127</sup> Ömer Demircan hece ortası ifadesiyle O kısaltmasını kullanmıştır ünlü için ise Ü kısaltmasını kullanmıştır (Demircan 1996: 16, X).

<sup>128</sup> Öbek yerine grup tercih edildi. Daha geniş bilgi için bk. (Delice 2003: 36).

<sup>129</sup> Cümlede hissedilen belirsizliği ortadan kaldırır. Örnek: Biş kilo *et* satın aldım. (Yıldırım 2000: 265).

<sup>130</sup> Far. *bedel*. Örnek: Kardeşiniz, *Ali*, en çalışkan öğrenciydi (Yıldırım 2000: 266).

<sup>131</sup> “*To be or not to be* değil...” (Delice 2003: 45).

<sup>132</sup> I<sub>2</sub>: 1, i (Gülsevin 1997: 7).

<sup>133</sup> “187) BK D 6: bil(i)gs(i)z (e)rm(i)s<sup>2</sup> (e)r(i)nç = KT D 5: bil(i)gs(i)z (e)r(i)nç. BK’daki *ermiş*’li şekil doğrudur.” (Tekin 1988: 103).

<sup>134</sup> Bk. [www.cocoledico.com/dictionnaire/lambdacisme](http://www.cocoledico.com/dictionnaire/lambdacisme), (Ligeti 1980: 222).

<sup>135</sup> İşaret benzetilmeye çalışıldı (Gemalmaz 1998: 7).

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*



<sup>136</sup> “Topografik haritalarda kullanılan işaretler tablosu, klasik harita üretim tekniklerindeki kısıtlılık ve zorluklardan dolayı sabit bir yapıda oluşturulmakta ve tüm harita serisi paftalar için aynı işaretler tablosu kullanılmaktadır.” (Çetinkaya 2007:).

### KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü (Çalışma Grubu Başkanı) (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK yayınları. 2244 s.
- BALCI, Mete (2004). “Formant Sentezleyici Yazılım Uygulaması ile Türkçe Söz Üretimi”. *Bitirme Ödevi*. Danışman: Prof. Dr. Eşref Adalı. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Fakültesi. s. 35.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. (Çeviren: Ahmet Kocaman). Ankara: TDK yayınları. 397 s.
- Chomsky, Noam (2001). *Dil ve Zihin*. Ankara: Ayraç Yayınevi. 296 s.
- ÇETİNKAYA, B. vd. (2007). “Topografik Haritaların Üretim Ve Sunumunda Pafta İçerikli İşaretler Tablosu Kullanımı”. Ankara: *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı 2-6 Nisan*.
- DELİCE, H. İbrahim (2003). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi. 248 s.
- DEMİRAY, Erdinç (2008). “Ağız Araştırmalarında Transkripsiyon İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu”. *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*. Volume 3/6 Fall 2008. pp. 215-227.
- DEMİRCAN, Ömer (1996). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları. 196 s.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Tercüme: Ali Ulvi Eleöve). İstanbul: Maarif Matbaası. 1188 s.
- DURBİLMEZ, Bayram (2008). “Halk Edebiyatı Metinlerini Okurken Karşılaşılan Sıkıntılar”. *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*. Volume 3/6 Fall 2008. pp. 228-241.

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic*  
Volume 4/3 Spring 2009

- 
- ERCİLASUN, A. Bican (1999). "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri". *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997). Ankara: TDK yayınları 697. s. 43-49.
- EKER, Süer (2005). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları. 681 s.
- FİNEGAN, Edward (1994). *Language- its structure and use*. Harcourt Brace College Publishers. Second Edition. p. 69.
- GABAİN, von Annemarie (2007). "Türk Dillerinin Tipik Özellikleri". (Çeviren: Mevlüt Gültekin). *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007*. s. 307-327.
- GABAİN, von Annemarie (1998). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: TDK yayınları. 313 s.
- GEMALMAZ, Efrasiyab (1980). "Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin İşleyişi". *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*. Ankara: Sevinç Matbaası. Sayı: 12. Fasikül: 1. (Ayrı Basım). s.1-29.
- GEMALMAZ, Efrasiyab (1998). "Standart Türkiye Türkçesi (STT) İçin Dil Bilgisi Uygulamalarında Kullanılacak İşaret ve Kısaltmalar"; *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları. Sayı:10. s. 1-22.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK yayınları. 156 s.
- Handbook of the International Phonetic Association (A guide to the use of the International Phonetic Alphabet)* (1999). Cambridge. United Kingdom: Cambridge University Pres. 203 p.
- HAZAR, Mehmet (2002). "Türk Lehçelerinde Görülen +Dırlık Eki Üzerine Bir Deneme". *E-SOSDER* [[http://www.e-sosder.com/index.php?bolum=Edebiyat\\_&\\_aranan=1.1](http://www.e-sosder.com/index.php?bolum=Edebiyat_&_aranan=1.1)]. Sayı: 2.
- HAZAR, Mehmet (2005). "Türkiye Türkçesinde İçinde 'O' ve 'Ö' Ünlüsü Bulunan Yabancı Kelimeler". AKADER. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*. Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ'ye Armağan. Diyarbakır: AKADER. Yıl: III. Sayı: 6. Eylül 2005. s. 533-555.
- HAZAR, Mehmet (2008). "Kazak Türkçesindeki Farsça Kelimelerin Fonetik Özellikleri ve Ortak Olarak Yeni Alınacak

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

- Kelimeler Üzerine”. VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı. Ankara: Türk Dil Kurumu. 20-25 Ekim 2008.
- HENGİR MEN, Mehmet (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Kitabevi. 619 s.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK yayınları. 1224 s.
- LASS, Roger (1998). *Phonology*. Cambridge University Press. First published 1984. 363 p.
- LİGETİ, Lajos (1980). “A Propos du Rhotacisme ve Lambdacisme”. *Central Asiatic Journal Wiesbaden*. Vol. 24. No 3-4. pp. 222-250.
- MÜLER, HAns-Georg (2003). *Morphophonologische Untersuchungen an Reduplikationen im Türkischen*. Tübingen: Universität Tübingen. 348 s.
- ÖZÇELİK. Sadettin (2005). *Dedekorkut Araştırmalar. Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi. 931 s.
- PEKACAR, Çetin ve Dilek, Figen (2008). “Uluslararası Fonetik Alfabe ve Türkiye’de Ağız Araştırmaları”. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*. Şanlıurfa: 25-29 Mart 2008. 2. oturum A salonu. 25 Mart 2009 Salı. 14.00-16.00.
- SAĞIR, Mukim (1999). “Ağız Araştırmalarında Çevriyazı”. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*. Ankara: TDK yayınları 697. s.126-138.
- SEV, Gülsev (2001). *Etmek Fiiliyle yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışları*. Ankara: TDK yayınları. 474 s.
- TEKİN, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit*. Ankara: Sevinç Matbaası. 598 s.
- TEKİN, Talat (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK yayınları. 201 s.
- TEKİN, Talat (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK yayınları. 200 s.
- TEZCAN ve BOESCHOTEN (2000). *Dedekorkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi. (2. baskı). 315 s.
- TUNA, Osman Nedim (1986). *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları: 3. 57+49 s.
- TÜRKAY, Kaya (1982). *A. Dilaçar*. Ankara: TDK yayınları. Türk Diline Emek Verenler Dizisi: 19. 266 s.

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature  
and History of Turkish or Turkic  
Volume 4/3 Spring 2009*

- 
- USER, Hatice Şirin (2006). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları. 406 s.
- ÜNVER, İsmail (2008). “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*. Volume 3/6 Fall 2008. pp. 1-46.
- ÜST, Sibel (2008). “KILIC, Atabey, AHMED HAMDİ BELĀĠĠT-I LĪSĀN-I ‘OSMĀNĪ (İnceleme-Metin-Dizin). LaÇin Yayınları. Kayseri 2007.”. *Turkish Studies*. Volume 3/2. Sıpring. s. 765-769.
- YAVUZ, Handan vd. (2006). *Turkish Phonology, Morphology and Sytax (Türkçe Ses. Şekil ve Tümce Bilgisi)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını. 267 s.
- YILDIRIM, Nimet (2000). *Farsça Dilbilgisi*. (2. baskı). Erzurum: Bakanlar Matbaacılık. 301 s.